

Іван Брик

Переклади сербських народніх пісень у «Русалці Дністровій»

Видана в Будимі 1837 р. «Русалка Днѣстровая», ця перша друкована в живій українській мові книжка, являється не тільки висловом збірної зорганізованої праці галицьких українців, їхньої національної свідомості і всеукраїнської ідеології, але й є одночасно дитиною свого часу.

Молоденький студент теології Маркіян Шашкевич, який задумав велике діло відродження української літератури і національного освідомлення громадянства, мав уже за собою болючу невдачу. Поданий 1834 р. до цензури літературний збірник «Зоря» цензура заборонила видати 1835 р. Хоч віденський цензор В. Копітар признавав, що й зміст її рівномірний, і під оглядом мови, матеріалу й опрацювання досить основний, іноді навіть талановитий¹, то проте не дозволено її видати.

А причини? Вони спираються в головному на доброю волею подиктованих Копітаревих міркуваннях, а саме, що «Зоря» започатковує нову літературу, якої природний розвиток піде коштом літератури польської і російської². З тої теж причини «Зоря» являється строго конкретним і чисто політичним випадком³, який Австрія повинна зріло розважити.

Мотиви заборони, про яку Шашкевич довідався восени 1835 р., мусіли були йому бодай вчасно бути відомі.

¹ «Der Inhalt des M(anuskriptes) selbst ist im Grunde nicht uneben, vielmehr im Ganzen, in Sprache, Material und Behandlung gründlich genug ja mitunter selbst geistreich» (Михайло Тершаковець, Галицько-руське літературне відродження, Львів, 1908, ст. 68).

² «Die natürliche Folge dieser neuen Literatur wird auf Kosten der polnischen und grossrussischen gedeihen» (ib. ст. 67).

³ «ein streng concreter und rein politischer Fall» (ib. ст. 69).

В кожному разі йому і його товаришам стало зовсім ясно, що ні цензура, ні безпосередня власть духовна та її експонент, цензор Венедикт Левицький не дозволять появилися на світ книжці, що міститиме літературні твори, написані в народній мові. Тому видавці поступили дуже зручно, даючи «Русалці Дністровій» характер збірки народніх пісень, що й зазначено у піднаголовку: «Ruthenische Volkslieder».

А видавання народніх пісень не могло хіба містити в собі ніякої небезпеки, не грозило Австрії ніякими клопатами. Адже збиранням і видаванням народніх пісень задумував зайнятися офіційально сам австрійський уряд⁴, у Відні появилися перші дві збірки сербських народніх пісень, видані Вуком Стефановичем Караджичем⁵, вийшли збірки словацьких пісень, видані Шафариком, Колларом і тов.⁶, прегарна збірка Челяковського⁷, а таки під боком у Львові вийшла велика збірка пісень українських і польських Вацлава з Олеська⁸, або в Перемишлі опис весілля з багатою збіркою весільних пісень О. Лозинського⁹.

Значить, автори мали повну підставу сподіватися, що бодай у збірці народніх пісень зможе з'явитися друком їх рідне слово, та що при тій нагоді зможуть перепачкувати й кілька творів оригінальних. Все ж таки головну вагу поклали укладчики, а зглядно М. Шашкевич, на народні пісні, коли в «Передслів'ю» говорить: «Зволила добра доля появилися и у нас зберкам народних наших пѣсень», маючи на думці князя Цертелева: Опыт собрания старинных малороссійских пѣсен. Спб. 1819, Михайла Максимовича: Малороссійскія пѣсни... М., 1827 і Українскія народныя пѣсни, М., 1834, Запорожську старину I–IV, Харків, 1833–1834, збірку Вацлава з Олеська і О. Лозинського. Щойно на

⁴ Про те Челяковський у «Slovanské národní písně», Прага, 1822. I. Předmluva, ст. X.

⁵ Мала престонародна славено-сербска песнарица, издана Вуком Стефановичем. У Вієни, 1814, і Народне србске песме, 1815.

⁶ Písně světské lidu slovenského v Uhřích, I. 1823, II. 1827.

⁷ Slovanské národní písně, sebrane F. Lad. Čelakovským, v Praze I. 1822, II. 1825, III. 1827.

⁸ Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego, Львів, 1833.

⁹ Ruskoje wesile, Перемишль, 1835.

другому місці кладе Шашкевич «інші хороші і цѣловажні дѣла», маючи на думці твори літературні й наукові.

Оце й є та «Русалочка з над Днѣстра»..., що «в нарядѣ, який від природи и простодушного и добросердного народа (с. е. свого) приймила, стає перед (своїми с. е. слов'янськими) сестрицями». Дивлячися на «Русалку» як на збірку народніх пісень, М. Шашкевич бажав показати зразки пісень і інших слов'янських народів, як се зрештою робили й інші відомі йому видавці. Найбільш популярні були тоді чеські Короледвірський рукопис і Суд Любушин та сербські пісні. У «Русалці» помістив Шашкевич переклад тільки чотирьох чеських пісень¹⁰, а далеко більше місця присвятив перекладам сербських пісень, бо шістьом у своєму перекладі (ст. 103–106), а двом у перекладі Якова Головацького (ст. 107–108).

Само собою виринає питання, чому Шашкевич і Головацький взялися перекладати народні сербські пісні. Ні одна слов'янська народня пісня не здобула собі в Європі в кругах літературних і наукових так рано широкого розголосу, як пісня сербська. А се завдяки Гердеровій¹¹ збірці, де поміж іншим найшовся й Гетів переклад Асанагініци¹² на німецьку мову.

Та все ж таки щойно від появи Вукових збірок стали такі переклади і частіші, і повніші. Поміж перекладчиками¹³ стрічаємо такі імена, як Яків Грімм¹⁴, Тальві¹⁵, Копітар¹⁶. Разом із перекладами почали являтися й студії та оцінки, повні щирого захоплення сербською народньою піснею, початі оцінкою В. Копітара¹⁷.

¹⁰ Хоч був у нього готовий майже повний переклад, про який згадує Ковбек у ССМ. 1838, як про давно вже зачатий.

¹¹ Volkslieder 1778 і 1779, названі у пізніших виданнях «Stimmen der Völker in Liedern».

¹² Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga, зроблений з італійського перекладу.

¹³ Докладний огляд німецьких перекладів дав у своїй знаменитій студії D-r Stjepan Trapsch, Njemački prijevodi narodnih naših pjesama (Rad jugoslavenske Akademije, Zagreb, 1906, кн. 166 і 1911, кн. 187).

¹⁴ 1818 р.

¹⁵ 1826 р.

¹⁶ 1814 р.

¹⁷ У Wiener allgemeine Literatur-Zeitung 1814 р.

Я зверну увагу на думки Якова Грімма, висказані в його передмові до Вукової малої сербської граматики¹⁸, раз тому, що ця книжка мусіла попасти Шашкевичеві в руки, а далі з огляду на їх вагу¹⁹: «Серби самі псують той природний дар мови, що його виссали з молоком матери, щоби засвоїти собі сорокатолахмітний стиль (buntlappigen Stil), через що не осягають чистоти церковнослов'янської мови, а від сербської мови віддаляються»... «З тої ганьби і смерти виратувати Сербію і сербську мову взявся з успіхом, щойно в наших часах один одинокий муж, котрий більше звертає на себе увагу за границями, ніж у власній вітчизні. В короткому часі зробили се непогасаючий запал і щаслива працьовитість» (ст. XVII). В. Караджич «пізнавав мову з найкращого джерела, з народньої поезії» (ст. XVIII). «Жіночі пісні дають ліричну поезію, яка так ясно й щиро не виявила себе в ніякім із новіших народів» (ст. XX).

Мав Шашкевич у руках²⁰ і іншу оцінку²¹, яку помістив сам Караджич у «Предговорі» збірки пісень, виданої в Липську 1824 р., а в ній тепло говорить про «тиху, неголосну Вукову працю, якою задивує Європу і прислужиться своїй вітчизні» (ст. VI). Автор підчеркує красу сербської мови і багатство поетичних образів та глибокий геройський зміст у піснях.

Подібне живе зацікавлення сербською народньою піснею і особою Вука Караджича стрінемо теж і в польських виданнях, які легко попадали Шашкевичеві й Головацькому в руки. Поминаю одну ліричну пісеньку, записану з помилками в книжці Ал. Сапегі²², або уривок пісні в «Rocznik-u T-wa przyjaciół nauk» у Варшаві 1811 р., бо Шашкевич міг їх не знати, але зате

¹⁸ Wuk's Stephanowitsch kleine Serbische Grammatik verdeutscht und mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Nebst Bemerkungen über die neueste Auffassung langer Heldenlieder aus dem Munde des serbischen Volks, und der Uebersicht der merkwürdigsten jener Lieder von Johann Severin Vater, Leipzig u. Berlin, 1824.

¹⁹ Подаю в уривках в українській мові.

²⁰ Я користуюся примірником, випозиченими з Оссолінеум, де на ст. XX і XXVI є надписані олівцем українські і німецькі значіння деяких сербських слів характеристичним Шашкевичевим почерком.

²¹ Взятю з «Göttingische gelehrte Anzeigen unter der Aufsicht der königl. Gesellschaft der Wissenschaften 177. 1778. Stück, den 5. November 1823.

²² Podróż po słowiańskich krajach w latach 1802 i 1803.

безперечно відомі були йому переклади овіяного славою борця за романтизм, за народню поезію і слов'янську ідею поета й ученого – Казимира Бродзінського, якому другий том своїх пісень присвятив Челяковський.

Бродзінський під незаперечним впливом Гердера звернув увагу на мистецькі цінності народньої пісні і став теж перекладати пісні ріжних народів, а перш усього сербські, які, як доказує лист²³ до редактора «Dziennik-a warszawsk-ого» 1826 р., цінив дуже високо. Перші його переклади появилися в 1819 р.²⁴. Се був переклад «Zona Azan-agi, pieśń morlacka»²⁵ і «Radosław, duma historyczna morlacka»²⁶. Обидва переклади зроблені не з сербських оригіналів, хоч вони були вже у Вукових збірках, але з перекладів німецьких, причому Бродзінський повторив помилки тих перекладів і під літературним оглядом дав переклади значно слабші²⁷.

В тому самому році й томі «Pamiętnik-a nauk-ового» вийшла стаття Валентина Скорохода Маєвського «Wiadomość o dziełach P. Wuka Stefanowicza Serblanina» і переклад кількох сербських пісень «для порівняння розгалужених у слов'янщині діалектів». Хоч Скороход Маєвський зраджує дуже бідне знання сербської мови, то проте користав з його помочі Бродзінський при дальших перекладах, але вже з оригіналу. Вони й появилися 1821 р.²⁸ Через незнання сербської мови й слабке знання в свого помічника користувався Бродзінський теж і перекладами Грімма. Дальші переклади вийшли в 1826²⁹ і 1830³⁰ рр. Інших видань, починаючи з 1843 р., не узяв до уваги, бо вони хронологічно не мають ніякого зв'язку з часом, обнятим моєю студійкою. Разом появилося до 1830 р. 42 переклади, з чого дві пісні епічні, а решта ліричні.

²³ Лист основується на статті з «Wiener Jahrbücher der Literatur», 1825, Bd. 30.

²⁴ Pamiętnik Naukowy, W. 1819, I.

²⁵ Назва морляк служила з кінцем 18 і поч. 19 ст. на означення сербського православного населення Далматії.

²⁶ Pamiętnik warszawski, 1819, II.

²⁷ K. Perić, Kazimierz Brodziński i serbska pieśń ludowa, Львів, 1904.

²⁸ Pamiętnik warszawski 1821. III.; переклади передруковані в першому варшавському виданню творів Бродзінського 1821 р.

²⁹ Dziennik warszawski, 1826. I.

³⁰ Pamiętnik dla płci pięknej, 1839. I, II, III.

В 1833 р. появилися переклади вісьмох пісень Авг. Бельовського³¹, з яким приятелював чех Ковбек, щирий приятель Шашкевича.

Найкращу й найбагатшу збірку перекладів на чеську мову дав Фр. Л. Челяковський³².

У 30-х роках 19 ст. помітне і в Росії змагання пояснювати народню творчість порівняною методою з творчістю інших слов'янських народів³³.

В 1825 і 1826 рр. вийшло кілька перекладів сербських пісень Востокова із Караджича в журналі «Сѣверные цвѣты»³⁴ і «Пѣсни западных славян» у перекладі Пушкіна за Меріме³⁵.

Рівнобіжно явилися коротші або довші, але все теплі згадки й про особу та заслуги Вука Караджича. Пише про його заслуги Денис Зубрицький 1822 р. у своїй статті «О śpiewach ludu rospolitego»³⁶. Сей календар-альманах, в якому на рр. 1822 і 1823 появилися зразки українських народніх пісень, був надто інтересний, щоби й Шашкевич ним не зацікавився. Ст. Яшовський в оповіданню «Helena Łaska» заохочує до збирання народніх пісень, кажучи, що такий збирач придбав би собі таку славу, яку той вже має в Європі, що зібрав сербські пісні³⁷. Вацлав з Олеська, згадуючи про «zbiory pieśni ludu u robratymczuch Sławian» про липське видання³⁸ сербських пісень Караджича, говорить: «Zaraz po zjawieniu się tych pieśni zaczęto je tłumaczyć na niemieckie, francuzkie, angielskie, i w krótkim czasie całą niemal Europę, obiegły»³⁹. Обговорюючи українські пісні, пише: «Język ruski nie ma grammatyki, nie ma słownika.

³¹ Czasopismo Naukowe Z. N. im. Ossolińskich, 1833. III.

³² Op. cit.

³³ А. Н. Пыпин, История русской этнографии, СПб, 1890. I., ст. 231–32.

³⁴ Ягич, История славянской филологии, СПб, 1910, ст. 216.

³⁵ Се відома містифікація Р. Mérimée з 1827 р. «La Guzla ou choix de poésies illyriques recueillies dans la Dalmatie, la Bosnie, la Croatie et l'Herzegovine», з якої перекладав і А. Міцкевич.

³⁶ Pielgrzym lwowski на р. 1823, ст. 49.

³⁷ Rozmaitości, pismo dodatkowe do Gazety Lwowskiej 1831 р. 50. Ó «Sławianin-i» 1837, I надрукував Яшовський похвальний вірш у честь Караджича, ст. 8.

³⁸ Народне српске пјесме т. I–III, у Липисци в 1823 і 1824 рр.

³⁹ Op. cit. ст. IX і X.

W wymawianiu w różnych miejscach różny jest zachowany sposób. Chciawszy więc coś doskonałego wyrobić, trzebaby tak postąpić, jak zrobił Wilk Stefanowicz, który wydając zbiór pieśni serbskich wydał oraz serbską grammatykę, ustalił pisownią, dnia dzisiejszego najwięcej logiczną w całej Europie i wydał słownik serbski, ze względu na dyalekty tego języka»⁴⁰.

Пригадую згадану вже статтю Скорохода Маєвського і переходжу до вельми характеристичної, а для нашого питання великої ваги оцінки збірки Вацлава з Олеська, написаної Авт. Бельовським у 1833 р.⁴¹. Він пише, що «до людей, які з правдивим ентузіазмом кинулися збирати народні пісні, належить незаперечно Вук Ст. Караджич у сербів, Шафарик у словаків, у нас бл. п. Зорян Доленга Ходаковський»... «Wilk Karadžicz w nie długim lat przeciągu, po kilkakrotnóm wydaniu pieśni swojego narodu, zbawienne skutki pracy swej ogląda»... «Przejdę w krótkości zalety i niedostatki tego zbioru⁴² w szczególności, jakoteż wartość wewnętrzną pieśni naszego ludu, mając wszakże na względzie zbiory pieśni pobratymczych Sławian, a mianowicie pieśni serbskie, którym uczona Europa najwyższą w tym względzie wartość jednogłośnie przyznała»... «Z tej samej zasady⁴³ wychodził Wilk Karadžicz w nieoszacowanym swoim zbiorze pieśni serbskich, i onato posłużyła mu do rozstrzygnięcia ze wszech miar ważnej zagadki. Kiedy spór nie mały dzielił serbskich uczonych, czy mają za język piśmienny brać język martwy ksiąg kościelnych, czy na podstawie kościelnego nowy sobie utworzyć, Wilk Karadžicz dokładnym i wiernym zbiorem pieśni ludu stworzył nieprzeliczone skarby żyjącego i kwitnącego języka, i wszystkich ku sobie pociągnął⁴⁴. Переходячи зокрема до весільних пісень, Бельовський висказав думку, що «весільні

⁴⁰ Op. cit. ст. XLVIII–XLIX.

⁴¹ Rozmaitości 1833 ч. 8. Воно було Шашкевичеві добре відоме, чого доказом його переклади «Zemsta i wspaniałość» (Rozmaitości 1831 ч. 5), «Miłośnicy Sławiańszczyzny» (ib. ч. 39). Той журнал пронумеровано в Духовному семінарі у Львові аж до 9. III. 1837, до заборони митрополита Михайла Левицького (Юр. Кміт, Причинки до історії Духовного семінару у Львові від 1837–1851 рр. Записки Н. Т-ва ім. Шевченка у Львові, т. ХСІ).

⁴² Себто Вацлава з Олеська.

⁴³ Значить, вірного віддання звуків рідної мови.

⁴⁴ Підчеркнення мої.

пісні українські з усіх знаних йому слов'янських, не виключаючи навіть пісень сербських, є найгарнішим твором. Се народня поема, котрої поодинокі строфи і гармонійна цілість гідні найзнаменитішого пера».

П'ятдесят сербських весільних пісень у збірнику Вука «найближчі своєю внутрішньою вартістю українським пісням, але є поміж ними і значні різниці – сербські є веселі, а українські прикметні тугою і глибоким чуттям, в чому ні один слов'янський нарід їм не дорівняє».

Далі переводить Бельовський порівняння чотирьох весільних пісень українських і сербських. Таким порівнянням займається автор і в другій статті, поміщеній в тому самому журналі, ч. 4, а написаній ще 20.XII.1832 р.

Чи в наведених щойно словах не найшов молодий ентузіаст заохоти до своїх сміливих починань по приміру Караджича, чи нема їхнього відгону у «Передслов'ю» і «Веснівці» – не беруся судити, хоч аналогія приманливо близька. Але, певно, були вони одною із спонук до перекладання сербських пісень і поміщення їх поруч з українськими.

У «Rozmaitości-ach» згадується про Вука Караджича частіше. За «Včela česká» подана звістка, що Вук К-ч, заслужений збирач народніх сербських пісень, задумав видати сербські народні приповідки (1834, ст. 111), що збірку сербських народніх пісень, зібраних Вуком Стефановичем, переклала на французьку мову пані Voïart⁴⁵ і видала в двох томах у Парижі під наголовком: «Chants populaires des Serviens»⁴⁶ (1834, ст. 362). В тому самому році, ст. 401, є коротка відомість про дату і місце народин Караджича, про видану збірку пісень у трьох томах (1823–1824), про словник 1818 і граматику 1814, а про мову є замітка: «Język tych przyjemnych i tchnących szczerotą pieśni... nie jest wszakże i dla innych Sławian trudny do zrozumienia».

З подібною оцінкою Караджичевих заслуг і теплим відношенням до сербської пісні стрінувся М. Шашкевич і в чеській науковій літературі, яку пильно присилано з Праги

⁴⁵ С. е. Elise Voïart.

⁴⁶ Видані 1834 р.

до Оссолінеум і живучим у Львові чехам, перш усього близькому до Шашкевича і його гуртка Православові Ковбкові. Ф. Челяковський присвятив, як я згадував, Караджичеві III том своїх «Slovanské národní písně» 1827 р.: «Příteli svému váženemu a milému Vukovi Stefanoviči Karadžiči, filosofie Doktoru, Členu mnohých učených společností».

Часті звістки про нього і в добре відомім та поширенім у Львові журналі «Časopis Českého Museum», а саме Челяковського про сербські народні пісні (1829,²⁵ 1830,¹⁴³ 1832,¹³⁸), Шафарика про життя Караджича (1833,³⁸). Особливо цікава й важна Шафарикова оцінка найновішого чотиритомового видання сербських пісень, де м. і. пише: «Чужинці оцінюють слов'янські пісні, головню сербські, по-своєму. Для нас слов'ян вони переважні: 1) яко найвірніше дзеркало народности, 2) найчистіше джерело мови, 3) пам'ятки народнього життя наших предків, що містять у собі дорогоцінні останки історичні й мітологічні». Згадуючи про приготований Вуком для видання дальший матеріал, висказує бажання, «щоби видавець на будуче не усував так зовсім із своєї збірки жіночих, себто ліричних пісень, яких у сербів менше ніж епічних, але щоби хоч кілька помістив у кожному томі, та в той спосіб старався їхньою любовістю та чаром ослабити сухість і монотонність тамтих» (1833, ст. 449).

У «Передслів'ю» до «Русалки Дністрової» складає Шашкевич подяку Миколі Верещинському за те, «що звелів «Русалці» родитися», іншим «всім», особливо М. Ількевичеві за те, що «пристроїли її піснями народними і стариною», а потім Православові Ковбкові. За що, невідомо. Але все ж таки мусів він чимсь до видання «Русалки» причинитися. Наразі торкнувся цього питання тільки коротко, у зв'язку із Шашкевичевими перекладами сербських пісень.

Ян Православ Ковбек жив у Львові від 1830–1836 р., якраз у часі найживішої праці й творчости М. Шашкевича. Літературні й наукові інтереси зблизили його до гуртка поляків, як Авг. Бельовський, Ст. Яшовський та ін., але ще тісніше приляг він до Шашкевичевого гуртка. Людина жива, романтик відродження чеського і взагалі слов'янського, письменник, критик і етнограф, удержував живі літературно-наукові

зв'язки з Прагою. Інтересувався минулим і сучасним життям українського народу, перш усього народними піснями, навіть сам збирав їх і захоплювався ними. В часопису «Jindy a Nyní» 1833 р. надрукував Штульц переклад Нємцевичевої «думи» «Михайло Глинський». Редакція додала до того Ковбкове вияснення: «Дума або думка означає взагалі пісню, сумну і під оглядом змісту і мелодії, зокрема історичну елегію. На Україні, Поділю, Волині і поміж русинами в Галичині є безмірне багатство найкращих думок, які своєю чутливістю, ніжністю, та меланхолією пригадують нам своє близьке споріднення з народньою музою сербською⁴⁷, із знаменитими піснями «Збігонь» і «Олень»⁴⁸ у нашій Короледвірській рукописі⁴⁹».

Те, чого тут торкнувся Ковбек мимоходом, розвинув ширше у своїй статті «O Králedvorském Rukopisu»⁵⁰, яка появилась 1838 р., отже, кілька літ пізніше після віддання до цензури рукопису «Русалки», та все ж таки може бути дзеркалом раньших настроїв і поглядів Ковбка. Він інформує чехів про літературні й наукові праці Шашкевича і Вагилевича, про Шашкевичеву недугу, а подаючи характеристику українських народніх пісень, говорить, що «треба тільки повніших збірок, щоби ми всі пересвідчилися про ту правду, про яку переконав був мене вже давніше мій довгий досвід, а саме, що українські народні пісні не тільки ні в чому не уступають сербським пісням під оглядом змісту й поетичності, але навіть часто перевищують їх своєю оригінальністю й ріжноманітністю».

Оце тільки частинно схоплена та духовна атмосфера, в якій розбуджувалися літературні й наукові інтереси піонерів українського національного відродження в Галичині, а головно їхнього провідника М. Шашкевича, в якій творився і кристалізувався світогляд, назрівали задуми, намічувалися шляхи

⁴⁷ Підчеркнення моє.

⁴⁸ Вони перекладені Шашкевичем.

⁴⁹ Jiří Horák, Tři českí spisovatelé v Haliči (Národopisný Věstník československý, Praha, 1915, X., ст. 112.

⁵⁰ Časopis Českého Museum, 1838, ст. 367–68.

й засоби праці, рішучою ставала постанова зробити для українського народу те, що зробив Вук Караджич для сербського. У тій духовій атмосфері находимо безсумнівну відповідь, чому М. Шашкевич зацікавився народними сербськими піснями, чому взявся їх перекладати і то якраз ліричні, чому неначе для легшого порівняння помістив їх поруч з українськими. Очевидно, що се вповні відповідало тодішньому могутньому душевному настроєві Шашкевича, а саме одушевленню літературними й науковими досягненнями інших слов'янських народів, що відроджувалися національно. Се може послужити і для приблизного означення часу, коли саме зладив Шашкевич свої переклади. В біографічних, відомих досі матеріалах відповіді на се питання не знайдемо. Дня 4.V.1834 переслав Шашкевич до львівського. «Bücherrevisionsamt-у» свою першу збірку «Зорю»⁵¹. Чи увійшли туди й переклади сербських пісень, невідомо, бо змісту «Зорі» не знаємо. Яків Головацький пише, правда, у своїх споминах, що переписав з рукописної «Зорі» майже всі статті, з виїмкою розвідки про Богдана Хмельницького, що додав до них разом із Шашкевичем та Вагилевичем нові статті і видав під назвою «Русалка Днѣстровая»⁵², але се не є вірне⁵³. Одинока вістка про зміст «Зорі», на жаль, неповна, збереглася в Копітаревій оцінці: «Der Kern des Büchleins sind russinische Volkslieder, ein Leben Chmielnicky's in Prosa, kleine populäre Erzählung detto, ein komisches und satyrisches Klaglibell gegen einen Pfarrer, der sein Amt ordentlich versteht und verwaltet u. s. w.»⁵⁴.

Мені здається, що якби в «Зорю» увійшли були переклади сербських пісень, то Копітар був би, певно, про них радо згадав, той Копітар, що сам перекладав сербські пісні, написав першу прихильну оцінку, стояв дуже близько до Вука Караджича і був духовим батьком його епохальної праці.

⁵¹ Д-р К. Студинський, Кореспонденція Якова Половецького в літах 1835–49, Львів, 1909, ст. X.

⁵² Литературный Сборникъ, изд. Галицко-русскою Матицею, Львів, 1885 р. I.

⁵³ На що звернув уже увагу і д-р К. Студинський, ор. cit. ст. XIV.

⁵⁴ М. Тершаковець, ор. cit. ст. 68. Підчеркнення моє.

А під фатальним *u. s. w.* = і так далі теж не криються, як мені здається, переклади пісень, бо ж про пісні говорить Копітар на самому початку, а опісля переходить до статей і штучної поезії, додаючи *u. s. w.*

«Русалка» апробована угорським цензором у жовтні 1836 р., а Головацький переслав рукопис на руки свого приятеля, студента Георгія Петровича в перших днях вересня⁵⁵. Сам М. Шашкевич, переслуханий ректором семінаря Венедиктом Левицьким, заявив, що Головацький передав до цензури «Русалку» ще в 1835 р. і що до неї ввійшли тільки ті з його творів, які від нього одержав перед п'яти роками Головацький⁵⁶. Значить, коло 1832 р.

Та й се не відповідає правді, а є тільки оборонним викрутом, бо тоді не могло б бути в «Русалці» згадки ані про збірник пісень М. Максимовича з 1834, ані про «Запорожську Старину» 1833–1834, і т. д., ані рецензії на «*Ruskoje wesile*» Лозинського 1835 р.

Беручи під увагу щойно наведені дані, можна прийняти час повстання перекладів сербських пісень в часі поміж 1833-им і 1835-им роком, хоч найправдоподібнішим являється 1833-ий рік.

Якраз у тому році вийшли пісні Вацлава з Олеська, незвичайно цікава стаття Бельовського та його переклади сербських пісень. Що більше, на сей рік припадає досить поважне Шашкевичеве зацікавлення *serbica*-ми. Тоді написав свою граматичну студійку «Черна-гора» – «*Černa-gora*»⁵⁷, яка є доказом деякого філологічного підготування та знання сербської мови. Написав її під час своєї недуги 14.III.1833 р. і закінчив, що дальші висновки полишає «*do różniejszych badań, jak będą więcej znajomy w kochanej świętej krainie łagodnych Sławian*». З «*Rozmaitości*» 1833 ч. 39 переклав статейку «Любителі славянщины и народов чужосторонных», де на першому місці говориться про ученого піяра в Рагузі Ф. М. Аппендіні⁵⁸.

⁵⁵ Д-р К. Студинський, *op. cit.* ст. XXXVI.

⁵⁶ *Ibidem*, ст. XXXIX–XL.

⁵⁷ М. Возняк, Збірник філологічної секції НТШ, т. XIV, ст. 222–23.

⁵⁸ *Ibidem*, ст. 93.

До того часу відноситься і статейка етнографічного характеру «Gościnność w Serbiji, podług Niemieckiego»⁵⁹, з певністю, як слушно твердить др. В. Щурат⁶⁰, не Шашкевичів переклад на польську мову, але для перекладу на українську відкись відписана.

Значний вже поступ у студіях над сербською та взагалі південнослов'янськими мовами виказує знаменита на свій час полемічна студійка «Azбука i Abecadło, uwagi o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego, napisaną przez ks. J. Łozińskiego, umieszczoną w Rozmaitościach Lwowskich z roku 1834, № 39, w Przemyśle 1836», в котрій Шашкевич покликується на граматики «południowosłowiańskich narzeczycy» Копітара⁶¹ (ст. 13–14), Метелька⁶², Дайнка⁶³ і Берліча⁶⁴ (ст. 15–16), та на «dzieło mozolne Szaffarika⁶⁵, Serbische Lesekörner» (ст. 21–22), Під впливом тих граматичних студій Шашкевич проектує в окремій статейці⁶⁶ прийняти сербське *џ* на означення звука *дж*, що й практично переводить у «Русалці», мотивуючи коротко в «Передслов'ю». Самозрозуміле, що коли, по словам Я. Головацького,⁶⁷ Шашкевич вчитувався в твори корифеїв слов'янського відродження, м. ін. і Вука Стефановича, то, певно, пізнав і його граматики.

Внаслідку тих справді серйозних студій, перед якими приходиться похилити голову, придбав собі молодий самоук Шашкевич уже настільки теоретичного знання

⁵⁹ Ibidem, ст. 201–202.

⁶⁰ Літературні Начерки, Львів, 1913, ст. 52.

⁶¹ Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark, Laibach, 1808.

⁶² Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen, Laibach, 1825.

⁶³ Lehrbuch der Windischen Sprache, Grätz, 1824.

⁶⁴ Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa etc, dann von den Illyriern in Banat und Ungarn gesprochen wird, Ofen, 1833.

⁶⁵ Serbische Lesekörner, oder historisch-kritische Beleuchtung der serbischen Mundart..., Pesth, 1833.

⁶⁶ М. Возняк, op. cit., ст. 144–45.

⁶⁷ Вѣнок Русинам на обжинки, уплѣв Їван Головацкій І. У Вѣдни, 1846 р., ст. 51–52.

сербської мови, що при допомозі знаменитого Караджичевого словника міг сміло взятися за свої переклади. Деякі дослідники йдуть ще далі. Проф. Студинський⁶⁸ добачує вплив сербських народніх пісень на Шашкевичів вірш «Погоня», а М. Тершаковець⁶⁹ – вплив Караджичевого перекладу св. Письма на генезу Шашкевичевого перекладу, а «Писмениці» – на уклад «Читанки» Шашкевича.

При перекладі з чеської мови міг бути йому помічний Ковбек або дехто інший з чеської колонії у Львові⁷⁰. Про те, щоби Шашкевич сходився з якими сербами, чи взагалі південними слов'янами, звісток нема ніяких. Жили, правда, у Львові два купці серби з Герцеговини, Антич і Густа, як згадує Я. Головацький⁷¹, і через першого діставав книжки від свого приятеля Теодора Павловича, але чи знайомий був з ними Головацький перед 1837-им роком, та чи взагалі був знайомий Шашкевич, не знаємо. Значить, на якусь посторонню поміч Шашкевич числити не міг. Децо відмінно мається справа з Як. Головацьким. Він студіював один семестр у Кошицях, а на другий від марта 1835 р. перенісся до Пешта. Тут попав у гурток Коллара, познайомився і заприятелював з хорватом Куреляцом та кількома сербами, м. ін. з Георгієм Петровичем, з яким опісля переписувався, адвокатом Павловичем та ін. «Я найшовся зовсім у своїм елементі, читав сербські, словацькі, чеські книги і вправлявся в слов'янських мовах. Спочатку ми не розуміли один одного і говорили по-латині або по-німецьки; я запропонував, щоби кожний з нас говорив своєю мовою, бо ми всі брати слов'яни і соромно нам порозуміватися чужими мовами. Серби говорили по-сербськи, словаки по-словацьки, я говорив по-польськи або по-руськи. Спершу ми не розуміли один одного або розуміли зле, особливо як хто говорив скоро; але згодом щораз більше привикали до вимови і мало-помалу я довів до того, що міг розмовляти по-сербськи і по-словенськи (с. е. словацьки)».

⁶⁸ Генеза поетичних творів М. Шашкевича, Львів, 1910, ст. 24.

⁶⁹ *Op. cit.*, ст. 65.

⁷⁰ L. Feigl, *Sto let českého života ve Lvově*, 1924. I.

⁷¹ Матеріялы для исторіи галицко-русской словесности, ст. 97. (Лит. Сб. изд. Гал. рус. Матицею, Львів 1886).

Значить, Я. Головацький взявся перекладати сербські пісні, здобувши собі знання сербської мови головно дорогою практичною і або привіз їх з Пешта вже готові, або зладив щойно з кінцем 1835 або з початком 1836 р.

Насувається питання, чи не покористувався Шашкевич уже готовими перекладами. Очевидно, такими могли бути тільки найлегше для нього доступні польські або чеські.

Серед перекладів Бродзінського находимо тільки дві пісні, які приходять і в Шашкевича, а саме: «Пуста дівчина» – в Б-го «Pasterka nad krynica» (1830) і «Знатель» – у Б-го «Jak sie miłość łowi» (1830). Та поміж перекладами обидвох поетів є надто велика різниця. Шашкевичеві переклади вірно передають оригінал, а в Б-го зретушований дух і характер сербських пісень, іноді виходить і нерозуміння оригінального тексту. «Хоч його переклади мелодійні і дуже гарні, але не є сербськими народніми піснями»⁷². Зокрема, переклад «Jak sie miłość łowi», по словам іншого дослідника, є оригінальний твір на мотив народньої пісні так, що даремне було б шукати його взірця⁷³.

Серед перекладів Бельовського є тільки одна пісня, яка є і в Шашкевича, а саме: «Ангелчині ворота» – в Б-го «Stražnica Grodu».

Для зілюстрування наведу обидва переклади й оригінал.

Караджич, Нар. српске
пјесме 1824 I, ст. 166:

Анђа капиција.
Високо се соко вије,
Још су виша граду врата;
Анђа им је капиција:
Сунцем главу повезала,
Месецом се опасала,
А звездами накитила.

М. Шашкевич, «Русалка»,
ст. 106:

Ангелчині ворота.
Високо ся сокіл вивиў –
Виспѣ городу ворота;
Воротарка там Ангелка,
Сонцем голову завила,
Мѣсяцьом ся вперезала
И звѣздами затикала.

Авг. Бельовський (op. cit. ст. 94–95):

⁷² Perić, op. cit. нт. 23 і далі.

⁷³ St. Kossowski, Brodzińskiego tłumaczenia pieśni ludowych, Львів, 1906, ст. 42.

Strażnica Grodu.

Górnje sokoł robi wiosły,
Wyżej sięga gród wyniosły.
Nad nim trzyma straż dziewica:
Kształt jej ściska półxiężca,
Lica rozogniło słońce,
A skroń wieńczą gwiazd tysiące.

Оце порівняння заперечує який-небудь вплив перекладу Бельовського на Шашкевича. З огляду на те, коли можна погодитися з думкою д-ра В. Шурата⁷⁴, що «навіть інтерес для чужої людської поезії міг знайти (р. Шашкевич) в польських публікаціях», то ніяк не можна погодитися з тим, що «міг знайти і взірці перекладу», очевидно, в тому розумінню, щоби покористуватися ними.

Остаються переклади в Челяковського. Цікаво, що в «Русалці» найшли місце переклади тільки тих пісень, які в сербському оригіналі і в перекладі на чеську мову поміщені в збірках Челяковського. Оця обставина мене застановила і дала спонуку до моєї студійки. Підчеркую, що Челяковський мав у руках тільки Вукові видання з 1814 і 1815, що й сам зазначає: «Mezi Srby Vuk Stefanovič (Narodna Srbska Pěšnarica u Vienni 1814 a 1815) sobě velké zásluhy získal, sebrav a sbíraje posavád písň svého národu»⁷⁵.

У «Русалці» є шість сербських народніх пісень, перекладених Шашкевичем⁷⁶, і дві, перекладені Я. Головацьким⁷⁷. Усі ліричні. Зачну від наголовків.

⁷⁴ Літературні Начерки, ст. 52.

⁷⁵ Op. cit. I, ст. VII.

Я маю під руками видання з 1814 р. і липське видання Караджича. Видання з 1815 р. не міг дістати і тому користуюся виданням 1824 І.

⁷⁶ Переклад першої пісні зберігся у двох редакціях. Не ввійшов у «Русалку» переклад пісні «Олень и Вила», видрукований у Збірнику філ. с, op. cit. ст. 24.

⁷⁷ Крім перекладів двох пісень, поміщених у «Русалці», Головацький переклав ще 21 пісню, які з тими двома, разом у числі 23 видав у «Вѣнку Русинам на обжинки» І 1846, ст. 166–204, попередивши передмовою про народні сербські пісні; ст. 153–165.

1. Риба и ђевојка (I 54) – Děvče a ryba (I 185) – Дѣвчина а риба (103).
2. Ђевојка ружици (I 79) – Potouženi⁷⁸ (III 171) – Дѣвчина до рожі (104).
3. Жеља обога⁷⁹ (I 218) – Ješitná⁸⁰ dívka (II 135) – Пуста дѣвчина (104).
4. Ђевојка и лице (I 123)⁸¹ – Děvče lice umývající (II 123) – Дѣвчина лице миюча (105).
5. Анђа капиција⁸² (I 166) – Andělije vrátná (III 169) – Ангелчині ворота (106).
6. Знање⁸³ (I 211) – Znatel⁸⁴ (II 128) – Знатель (106).
7. Три највеће туге⁸⁵ (I 192) – Tři největší zármutky⁸⁶ (II 125) – Три тузѣ (107).
8. Смрт драге и драгога (I 87) – Smrt milých (III 173) – Смерть милих (108).

З того зіставлення виходить наглядно, що наголовки пісень 1, 3 і 6 є однакові в Шашкевича і Челяковського, а відмінні від Караджичевих, наголовки пісні 4-ої однаковий у всіх трьох, а пісні 5-ої в Шашкевича відмінний від Караджичевого і Челяковського та не віддає вірно значіння оригіналу. Головацький назвав пісню 7-му теж інакше, ніж у К-ча і в Ч-го, а пісню 8-му згідно з Ч-им і інакше, ніж у К-ча. Значить, і Шашкевич, і Головацький мали під рукою не тільки оригінальну збірку⁸⁷, але й переклади Челяковського.

⁷⁸ = туга.

⁷⁹ = бажання обидвоіх. У Мала... песнарица ор. cit. 1814, ст. 83 пісня названа «Сумнья девојке».

⁸⁰ = пуста, порожня.

⁸¹ У Мала... песнарица, ор. cit. ст. 76 пісня названа «Девојка умиваюћа лице».

⁸² Анђа = Анђелија = Angelia; капиција = Der Torwächter, janitor, – дослівно Андя воротарка.

⁸³ Мала... песнарица: Знање, ст. 75.

⁸⁴ = знавець.

⁸⁵ так і в Малій песнариці, ст. 49.

⁸⁶ = смуток, журба.

⁸⁷ Народне српске пјесме, у Липисци 1824, якраз примірник з Оссолінеум, на котрому, крім місць уже згаданих, рукою Шашкевича на ст. 55 написано значіння на шећер – цукор.

З черги приступаємо до питання про вартість і оригінальність перекладів, звертаючи увагу на вірність перекладу та на більшу чи меншу залежність від чеських перекладів у Челяковського.

Дѣвчина а риба. Правильна ритмічна будова пісні сербської, збережена теж і Челяковським, не зовсім збережена в Шашкевича. Переклад вірно віддає оригінал, з виїмкою другої стрічки, в якій добачую вплив чеського перекладу: К-ч: дјевојка сједи крај мора, – Пак сама себи говори; – Ч-ий: Sedí děvče po kraj moře, samo k sobě takto mluví; – Ш-ч: Дѣвчина край моря сидѣла, – Сама до себе так говорила.

Однак український переклад є все ж таки ближчий оригіналові з огляду на переклад слова «будало», яке Ч-ий переклав невірною: děvče sprosté, се є простакувате, неотесане, а Ш-ч: Дѣвчино! мало ти знаєшь, яке й пояснює на підставі словника : «Будало у сербів, наш брат би сказав дурненький, дурноватий». У першій редакції Ш-ч пішов невільничо за оригіналом, коли стрічки 4–8 у формі питання переклав: ели що щирше над море? і т. д. (Серб. Има л' што шире од мора?). У другій редакції, відчуваючи прогріх супроти рідної мови, переклав уже зовсім правильно: Чи є що ширше над море?

Дѣвчина до рожи. Ритм не зовсім збережений. Чеський переклад у кількох місцях значно різниться від оригіналу: К-ч: ружо румена – Ч-ий: ružičko červená – Ш-ч: роже румяная; К-ч: У мене мајке не има – Ч-ий: Ach moje matka pod zemí – Ш-ч: Та неньки не маю; Брат ми је ош'о на војску – bratra mi vojna odhala – Братчик у війско пійшоў; Преко три горе зелене, Преко три воде студене – Za třetí horou zelenou, Za třetí vodou studenou – За трома горами зеленими, За трома водами студеними.

Пуста дѣвчина.

К-ч:
 Девојчица воду гази,
 Ноге јој се беле,
 За њом момче коња јаше,
 Гроотом се смеје:

Ч-ий:
 Divčina vodou se brodi,
 Nohy se jí bělí,
 Jde za ní mladý jonaček
 Hlasitě se směje:

К-ч:	Ч-ий:
«Гази, гази девојчице, Не би л' моја била!»	«Brod'se, brod' vodou [panenko], O bys moje byla!»
«Кад би знала и видела, Да би твоја била, Млеко́м би се умивала, Да би бела била; Ружом би се утирала, Да б' румена била; Свилом би се опасала, Да би тонка била.»	«Kdybych znala a věděla, Žebych tvoje byla, Mlékem bych se umývala, Abych bílá byla; Růzí bych se utírala, Červená bych byla; Hedvábím se opásala, Abych štíhlá byla.»

Ш-ч :

Дѣвчинонька водою бродит,
Ноги ся бѣлѣют;
За неѣ ходит молод хлопецъ,
Смѣе-ся, регоче:
Бро-ди, броди, дѣвчинонько,
Бодай мойоѣ була!
Коб я знала и вѣдала
Що я твоя буду;
Молоком-бим ся вмивала,
Щоби бѣла була –
Рожею-бим ся втерала,
Щоб румяна була;
Шоѣком-бим ся вперезала,
Щоби тонка була. -

Я нарочком напровадив цілу третю пісню, щоби показати вартість обидвох перекладів і їх евентуальну залежність. Як бачимо, обидва ритмічно мелодійні і з текстом оригіналу згідні. Відхилюється під тим оглядом стрічка 3, але це різниця сербських варіантів, бо варіант видання 1815 мав текст, який в Ч-го (II 134): *Za niom ide mlado motče*.

Цей варіант і більше припав до вподоби Ш-ві, ніж тяжкий до зрозуміння й перекладу варіант із видання 1823. Вплив чеського перекладу добачую й у стрічці 6, який легше надавався до перекладу, ніж сербський.

Ритмічно обидва переклади згідні з оригіналом, хоч український все-таки вірніше віддає духа сербської пісні

Дѣвчина лице миюча. Ритм оригіналу не зовсім збережений. Переклад вірний. Вплив чеського перекладу добачую в стрічці 2: К-ч Умивајућ лицу беседила; Ч-й Ůmývají k lícím hovořila; Ш-ч И миючи к лицу говорила.

Ангельчині ворота. Ритм і текст зовсім згідні з оригіналом.

Знатель. Теж гарний і вірний переклад з захованням ритму оригіналу, дещо свобідний у стрічці 3: К-ч – Ни ми нисмо дивљи људи; Ч-ий – Vřak ty nejsme hlůza⁸⁸ divá; Ш-ч – Най ся люди не дивуют.

З того приводу Копітар замітив, що пісня, се сербський жарт досить лихо наслідуваний⁸⁹, бо замість: «Най ся люди не дивуют» повинно бути згідно з оригіналом «ми також не дикі люди»⁹⁰.

Три тузѣ переклав Я. Головацький, вірно придержуючися оригіналу і зберігаючи ритмічну будову вірша. Користувався сербським текстом або з видання 1815 р., або з Челяковського, бо у вид. 1823 строфічна будова дещо відмінна:

К-ч (1823):

Славуј птица мала сваком покој дала,
А мени јунаку три туге задала:

Ч-ий:

Slavik ptáček malý
Každému pokoj dal
Ach! a mně jonaku
Tři zármutky zadal:

1815:

Slavuj ptica mala
Svakom pokoj dala,
A meni junaku
Tri tuge zadal:

Гол-ий:

Соловѣй пташина
Усѣм спокій дала:
Минѣ молодому
Три тузѣ задала:

⁸⁸ = чернь, голота.

⁸⁹ «ein serbischer Scherz schlecht genug nachgeahmt».

⁹⁰ «sind wir auch nicht wilde Manner» (Студинський, Кореспонденція, op. cit. ст. XXXVII).

Смерть милих. Вірно відданий текст і ритм оригіналу.

Із переведеної аналізи перекладів виходить, що й Шашкевич, і Головацький перекладали з оригінальних видань самостійно. Не користали з ніяких готових перекладів, а чеський переклад у Челяковського послужив їм хіба для провірення їхньої праці і для легшого зрозуміння іноді дуже важкого сербського тексту, причому в означених мною місцях се відбилося легким відгомном чеського перекладу, але все з корисним вислідом для українського перекладу. Перекладчики старалися, оскільки дозволяла їм на се українська мова, зберегти ритмічну й прикметну сербській народній поезії неримовану будову вірша. В кожному разі українські переклади вірно передають і простоту та щирість оповідання, й красу поетичних образів, а через те й силу та ядерність оригіналу.

Сама українська мова перекладів не може нас тепер доволити, але треба дивитися на неї як на перші спроби писати рідною мовою тому сто літ, а тоді прийдеться з подивом віднести до тої праці, завдяки якій ці переклади і під оглядом мови не можуть нас надто вражати. Ми бачили, як совісно й обережно поступили перекладчики, а слова Я. Головацького⁹¹ дадуть відповідь, як глядів на переклади сербських народніх пісень не тільки він, але, певно, й Шашкевич: «...Читалисьмо красні переводи сербських пісень по чеськи, по польски, и по велико-руски. Але ледви хто удасть так переложити їх, щоб со всім задержалася краса первістна. Не на уйму високих дарованій переводителів то сказано, но думаю, причина тому є в самім язиці, в ступени і роді єго образования».

Звертає далі увагу на те, що сербська мова, подібно як і українська, підпала найменше з усіх слов'янських під вплив чужих мов і для того заховала «свою природную красоту» й тому «ледви котре із словенских нарічий є спосібнійше до перевода сербських пісень як наше». Воно одно годне «переняти тії краснозвучні народні утвори, та й разом заховати вірно тую просту красу без всякої принуди».

«В моім переводі я, кільки можна було, держався первотвора, однако декуда трохи слобіднійше, старався показати

⁹¹ Народні сербські пісні, Вѣнок ор. cit. Я змінюю тільки правопис.

«РУСАЛКА ДНІСТРОВА» І СЕРБІЯ

правдиве лице, але аби знов не було з ускорбом свого народного язика: бо хоть оба наречія покровні собі, то у кождім є тільки питомого, що тяжко віддати все у другім».

Оце був той наскрізь правильний погляд, з яким підійшли і Шашкевич, і Головацький до своєї праці і дали переклади, які гідно можуть стати поруч перекладів на інші мови, а деякі навіть перевищують. Подобалися вони, мабуть, і вибагливому критикові та знавцеві сербської народньої пісні В. Копітарові, котрий, як ми бачили, закинув перекладам тільки один незначний відхил від оригіналу.

ДЖЕРЕЛО:

Записки наукового товариства імені Шевченка. – т. 99. Ювілейний збірник на пошану Акад. Кирила Студинського, ч. I. Праці філологічні. – Львів, 1930. – С. 213–231.